

Toruń 29.03.2016

Prof. dr hab. Danuta Musiał,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Instytut Historii i Archiwistyki
ul. Władysława Bojarskiego 1
87-100 Toruń
dmusial@umk.pl

Opinia o dorobku naukowym i rozprawie dra Piotra Berdowskiego: *Res gestae Neptuni filii. Sextus Pompeius i rzymskie wojny domowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015, s. 439

1. Ocena rozprawy habilitacyjnej.

Dr Piotr Berdowski, jako swoje osiągnięcie naukowe wymagane w procedurze habilitacyjnej (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.) zgłosił książkę opublikowaną w 2015 roku: „*Res gestae Neptuni filii. Sextus Pompeius i rzymskie wojny domowe*”.

Bohaterem tego studium jest młodszy syn Pompejusza Wielkiego, aktywny uczestnik wojny domowej, która toczyła się w imperium rzymskim po śmierci Juliusza Cezara. Wybór postaci i, co się z tym wiąże, tematyki rozprawy uważam za trafny i w pełni uzasadniony stanem badań. Każdy podejmujący badania nad historią imperium rzymskiego u progu epoki augustowskiej musi zmierzyć się z dokonaniem swoich licznych poprzedników i ogromną literaturą przedmiotu. Atrakcyjność tej problematyki ma wiele przyczyn, do ważniejszych wypadu zaliczyć względną obfitość źródeł i słuszne przekonanie, że była to epoka rewolucyjnego przełomu w dziejach świata antycznego. Cieniem na współczesnej historiografii tej epoki kładą się dwie postaci, tzn. Juliusz Cezar i Oktawian August, czego jedną z konsekwencji jest postrzeganie innych aktorów ówczesnej sceny politycznej przez pryzmat tych głównych graczy. Pośrednio na taką postawę badawczą mają też wpływ nasze źródła, zachowały się bowiem przede wszystkim przekazy narzucające punkt widzenia strony zwycięskiej, co utrudnia ocenę i zrozumienie motywów działań innych bohaterów, zwłaszcza tych, których historycy nowożytni często, a nie zawsze słusznie kwalifikowali, jako drugoplanowe.

Do tej kategorii należy Sextus Pompejusz, odnotowywany na kartach podręczników zwykle jako pirat i awanturnik, sprawiający triumwirom kłopoty, ale na pewno nie jako główny rozgrywający w toczących się konfliktach. Przykładem jest sposób w jaki przedstawiana jest bitwa morska w pobliżu miasta Naulochos, postrzegana jako epizod na drodze pod Akcjum, czyli decydującego starcia Oktawiana z Antoniuszem i Kleopatą. Dopiero od niedawna badacze zwracają uwagę, że rywalizacja na morzu w całym okresie między 44 a 31 rokiem p.n.e. miała ogromne znaczenie dla losów imperium, dlatego konieczne jest wypełnienie luki w badaniach nad różnymi aspektami (politycznymi, militarnymi, itp.) ówczesnej sytuacji. Jeżeli chodzi o samego Sextusa Pompejusza, w minionych stu latach poświęcono mu zaledwie trzy monografie, pierwsza ukazała się w 1930, druga w 2012, a trzecią według mojej wiedzy jest praca Piotra Berdowskiego.

Piotr Berdowski skonstruował swoją monografię według najlepszych reguł pisania biografii postaci antycznych, opartych na drobiazgowej analizie wszelkich dostępnych świadectw, nie tylko tych, które pozostawiła nam antyczna historiografia. W przypadku Sextusa Pompeiusa dochodzą przede wszystkim źródła numizmatyczne omówione w rozdz. dziewiątym, w którym habilitant przedstawia i doprecyzowuje wątpliwości związane z poszczególnymi emisjami monet.

Habilitant analizuje w wydarzenia z udziałem Sextusa Pompejusza uwzględniając ich skomplikowane tło polityczne. W toku rozbudowanej narracji konsekwentnie przedstawia swego bohatera, jako aktywnego i pełnoprawnego uczestnika konfliktów po śmierci Cezara. Berdowski przekonująco uzasadnia tezę, że bez uwzględnienia roli Sextusa Pompejusza „nie da się zrozumieć motywów niektórych istotnych decyzji Antoniusza i Oktawiana”.

Z oczywistych względów punktem odniesienia studium Berdowskiego jest druga z sygnalizowanych wyżej prac, czyli książka Kathryn Welch, „Magnus Pius, Sextus Pompeius and the transformation of the Roman Republic”. Warto podkreślić, że spotkała się ze sporym, udokumentowanym recenzjami, odzewem w międzynarodowym środowisku naukowym. W tym miejscu pozostaje mi tylko

zachęcić habilitanta do publikacji jego książki w j. angielskim, jestem przekonana, że spotka się ona co najmniej z takim samym zainteresowaniem, jak praca australijskiej badaczki. Tym bardziej, że Berdowski przekonująco wskazuje słabe punkty jej głównej tezy, że Sextus Pompeius obok M. Iuniusa Brutusa i C. Cassiusa Longinusa był przede wszystkim obrońcą republiki. Opinia ta, zdaniem habilitanta, nie odmiennych celów, którymi kierował się syn Pompejusza.

Książka Berdowskiego składa się z jedenastu rozdziałów, przedmowy, zakończenia i rodzaju aneksu (autor nazywa go Epilogiem) poświęconego wizerunkowi Sextusa Pompejusza w „Boskiej komedii” Dantego i w „Antoniuszu i Kleopatrze” Szekspira.

Materiał omawiany w pracy w większości uporządkowany jest chronologicznie, ale odmienny charakter ma rozdział pierwszy „Narodziny legendy. Sextus w źródłach starożytnych”, który moim zdaniem zasługuje na szczególną uwagę. Nie jest to bowiem zwyczajowa prezentacja bazy źródłowej, jaką zwykle odnajdujemy we wprowadzeniach. Habilitant ma rację, podkreślając w przedmowie, że rozdział ten ma „fundamentalne znaczenie” dla jego pracy. Zawiera on bowiem bardzo udaną próbę wyjaśnienia nie tylko, kto i co pisał w starożytności o młodszym synu Pompejusza, ale przede wszystkim dlaczego tak czynił. Inaczej mówiąc autor stara się odpowiedzieć na pytanie o źródła „negatywnej legendy Sextusa w literaturze antycznej”; legendy przedstawiającej go, jako przywódcę piratów i niewolników, przed którym Rzym należy bronić. Pośrednio jest to więc studium o mechanizmach propagandowej wojny prowadzonej przez Oktawiana wobec konkurentów do władzy. Wbrew prezentowanemu często w literaturze przedmiotu przekonaniu, Berdowski udowadnia, że chociaż generalnie zachowały się świadectwa relacjonujące wydarzenia z punktu widzenia zwycięzcy (Oktawiana) to da się na ich podstawie spojrzeć na toczące się konflikty (przynajmniej na niektóre) z perspektywy przegranych, czyli Sextusa Pompeiusa, czy Marka Antoniusza.

O tym, jakie możliwości daje ponowna interpretacja pozornie znanych źródeł, przekonuje rozdział szósty recenzowanej rozprawy: Sycylijskie „państwo”, w

którym Berdowski proponuje oryginalną i dobrze udokumentowaną rekonstrukcję wydarzeń, które doprowadziły Sextusa Pompejusza do przejęcia kontroli nad wyspą. Inną, pomijaną w literaturze przedmiotu kwestią, jest bitwa pod Scyllaeum z 42 r. między Sextusem Pompejuszem, a flotą dowodzoną przez jednego z oficerów późniejszego princepsa. Berdowski wskazuje na duże polityczne znaczenie tego starcia, zarówno dla zwycięzcy (Pompejusz) jak i przegranego (Oktawian). Dla Oktawiana była to jedna z nielicznych, a więc tym dotkliwsza porażka, którą skutecznie zniwelował dyskredytując przeciwnika.

Wiele kwestii poruszonych przez habilitanta od dawna jest, i długo jeszcze będzie, przedmiotem interpretacji i naukowych sporów. Nie mam wątpliwości, że analizy Piotra są znaczącym wkładem do tej dyskusji.

2. Ocena dorobku naukowego

Udokumentowane publikacjami zainteresowania naukowe dra Piotra Berdowskiego daleko wykraczają poza historię polityczną i koncentrują się wokół kilku wyraźnie zarysowanych grup problemów. Pierwszą grupę stanowią prace dotyczące historii gospodarczej, a wśród nich na uwagę zasługują studia poświęcone ekonomicznej aktywności kobiet w świecie rzymskim. Bardzo ważnym obszarem badawczym eksplorowanym przez habilitanta są studia kulturowe dotyczące sztuki kulinarnej Greków i Rzymian. Do trzeciej należą prace źródłoznawcze (leksykografia, epigrafika). Habilitant, co warto podkreślić, ze znanstwem zajmuje się problematyką tak z dziejów Grecji, jak i Rzymu, nie unika też podejmowania kwestii literaturoznawczych, demonstrując pełne kompetencje historyczne i filologiczne.

Poza książką wskazaną, jako najważniejsze osiągnięcie naukowe, Piotr Berdowski opublikował po doktoracie 15 artykułów i rozdziałów w monografiach, ilościowo jest to dorobek dosyć skromny, ale tylko w porównaniu z badaczami dziejów ojczystych. Oczywiście liczba publikacji nie jest istotną wskazówką odnośnie

jakości dorobku, o czym czasem się zapomina. Ponad połowa tekstów habilitanta została opublikowana w języku angielskim, także w renomowanych czasopismach, jak leksykograficzna analiza terminów *cetarius* i *cetaria* (Glotta, Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache, 89 (2013), s. 47-61), czy tekst rybach w heroicznym świecie Homera (Palamedes. A Journal of Ancient History, 3 (2008), 75-910).

Moim zdaniem wart odnotowania jest też artykuł Berdowskiego o aktywności ekonomicznej kobiet w świecie rzymskim (Some remarks on the economic activity of women in the Roman Empire: a research problem. In: Berdowski P, Blahaczek B, editors. Haec mihi in animis vestris templa. Studia classica in memory of Professor Lesław Morawiecki. Rzeszów 2007, 283–298), przede wszystkim dlatego, że jest to temat nowy, nie mający jeszcze wypracowanej metodologii badań. Berdowski zwraca uwagę na odmienny, niż to wynika z narracyjnych źródeł literackich, obraz działalności kobiet, który wyłania się z inskrypcji na ceglach, dachówkach, czy papirusów. Jest on również różny, co zaskakuje, od tego co znajdujemy w źródłach juredycznych. Tekst ten został zauważany i doceniony nie tylko przez historyków starożytności [cytowanie: M. Slaus, M. Novak, Z. Bedic, D. Strinovic, Bone Fractures as Indicators of Intentional Violence in the Eastern Adriatic From the Antique to the Late Medieval Period (2nd–16th Century AD) American Journal of Physical Anthropology 149 (2012), 26–38]

Aktywność naukową habilitanta potwierdzają referaty wygłoszone na krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych oraz kierowanie grantem NCN (Opus).

Na uwagę zasługuje też popularyzatorska działalność Berdowskiego, na którą składają się nie tylko publikacje, lecz także wieloletnie zaangażowanie w prace Olimpiady Historycznej i organizację warsztatów dla uczniów liceów. Wykaz różnorodnych zajęć prowadzonych (także seminaria) wskazuje, że habilitant jest doświadczonym dydaktykiem.

W konkluzji pozostaje mi stwierdzić, że prezentowane w publikacjach analizy i interpretacje potwierdzają badawczą dojrzałość dra Piotra Berdowskiego w zakresie studiów nad historią świata grecko-rzymskiego. Jego dorobek naukowy i rozprawa „Res gestae Neptuni filii. Sextus Pompeius i rzymskie wojny domowe”, w odpowiadają ustawowym wymogom stawianym kandydatom w procedurze habilitacyjnej.

Piotr Matus